

עורכת ראשית: ד"ר אירית בק. עורכת משנה: ענבל בן יהודה

כרך 1, גיליון מס' 7, 21 לספטמבר 2015

דומסור: השלכות חברתיות ופוליטיות של משבר אספקת החשמל

בגאנה

איתמר דובינסקי

שריקת הסיום של אליפות אפריקה לאומות בכדורגל, שנחשבת לאירוע בעל חשיבות לאומית בגאנה, סיימה גם את אספקת החשמל הזמנית לרחבי המדינה. לנוכח הפסקות החשמל התכופות בגאנה, חברת החשמל הלאומית רכשה 80 מגה-וואט¹ חשמל מחוף השנהב, שנועדו להבטיח כי אזרחי המדינה יוכלו לחזור בנבחרת הלאומית משחקת בחצי הגמר של התחרות. הממשלה הנוכחית, שכקודמותיה מכירה בחשיבות הרבה של ענף הכדורגל במדינה, השקיעה רבות כדי להבטיח כי הפסקות החשמל שמאפיינות את גאנה בשנים האחרונות לא יפריעו למיליוני האזרחים לצפות במשחק. מאז סיום התחרות בחודש פברואר, שבו מרבית אזרחי גאנה לחיות במציאות יומיומית של מחסור בחשמל, בשל מדיניות חברת החשמל הגנאית. מדיניות זו זכתה לכינוי "דומסור" (Dumsor), כלומר "לכבות ולהדליק" בתרגום לעברית משפת האקאן (Akan). לצד השפעותיה ההרסניות של המדיניות על מגזרים רבים בחברה, אלו מוצאים דרכי התמודדות מגוונות עם המשבר, תוך הפניית ביקורת כלפי מפלגת השלטון ובראשה הנשיא ג'ון דרמאני מהאמה (Mahama), הנתפשים כאחראיים למצב הנוכחי.

השפעות הדומסור על חיי היומיום

מדיניות הדומסור החלה במידה רבה עקב ירידת מפלס המים בתחנות הכוח ההידרואלקטריות מהן מפיקה גאנה את מרבית החשמל שלה. מפלס המים בסכר אקוסומבו (Akosombo), אשר מהווה מקור מרכזי לייצור חשמל במדינה, יורד בעקביות ונמצא כיום 1.5 מטר בלבד מעל הקו

¹ "Ghana to buy 80MW power from Ivory Coast for Black Stars v Equ. Guinea", *Modern Ghana Web*, February 5, 2015.

<http://www.ghanaweb.com/GhanaHomePage/NewsArchive/artikel.php?ID=345444>

האדום.² ירידה נוספת במפלס המים תאלץ את גאנה להפסיק את פעילות הטורבינות בסכר. בנוסף, עקב חוב בגובה 100 מיליון דולר של הממשלה לחברת הגז הניגרית,³ זו הפסיקה את הזרמת הגז לגאנה, כך שיכולת הפקת החשמל במדינה הצטמצמה לאחרונה באופן ניכר. מאז 2012 מקצה חברת החשמל מספר שעות ביממה שבמהלכן לא זורם חשמל לערים ולעיירות, כדרך להתמודדות עם עודף הביקוש. למן סוף 2014 גדל מספר השעות בהן החשמל אינו מסופק, ואזורים רבים בגאנה סובלים מהיעדר חשמל במרבית שעות היום והלילה.

בתי העסק ומשקי הבית בגאנה אינם מסוגלים לרכוש גנראטור ולממן קניה שוטפת של דלק כדי להאיר את שעות החשכה. משום כך, רבים נאלצים לצמצם את פעילותם ולחיות ללא חשמל. מוצרי מזון שחייבים להיות בקירור מתקלקלים ופוגעים בהכנסה, בתזונה ובבריאות של רבים; תרופות נהרסות עקב היעדר יכולת קירור, בתי חולים פועלים תוך מגבלות רבות והמחסור במאווררים מגביר את הסיכון לחלות במלריה; בשל היכולת המוגבלת לספק חשמל, מחשבים אינם פועלים בצורה עקבית וקיים קושי בתכנון לטווח ארוך. במקביל, גובר הביקוש לדלק, מה שמעלה את מחירו ופוגע באלו שהכנסתם תלויה במחירי הדלק, כמו נהגי מיניבוסים ומוניות. על כן, יש הטוענים כי "הדומסור הורג את התעשייה".⁴

להשפעות הדומסור נחשפתי באופן עקבי במהלך ביקורי לצורך מחקר באקדמיית הספורט המקומית בעיר קומאסי, בחודש יולי האחרון. מדי ערב מצופה מתלמידי ותלמידות האקדמיה להכין את שיעורי הבית שלהם וללמוד לקראת מבחני הברגות הקרבים. המחסור בחשמל בערבים כמעט מדי יום, והיעדר הגנראטור במתקנים, מאלץ את התלמידות והתלמידים למצוא דרכים יצירתיות כדי ללמוד. חלקם משתמשים בפנסים קטנים או בתאורת הטלפון הסלולארי עד שנגמרת הסוללה. יש מי שבוחרים ללמוד מתחת לבתים המוארים בסביבת האקדמיה, אך הרוב נוטים לוותר ולקוות שיזכו לחשמל ביום שלמחרת.

מאבק חברתי ודרכי התמודדות עם משבר אספקת החשמל

בשנים האחרונות, ובעיקר מאז סוף שנת 2014, תחנות הרדיו, הטלוויזיה והעיתונים מדווחות באופן תדיר על מורת רוחם של התושבים לאור הדומסור. אמצעי התקשורת, ובפרט הרשתות החברתיות, מהווים כלי מרכזי בהפצת מידע ביקורתי הקשור לדומסור ומשפיעים על דרכי ההתארגנות למחאה.

² "More Dumsor: Akosombo dam to shut down 3 more turbines", *Modern Ghana Web*, July 24, 2015. <http://www.ghanaweb.com/GhanaHomePage/NewsArchive/More-Dumsor-Akosombo-dam-to-shut-down-3-more-turbines-370581>

³ "Ghana's \$100m debt to Nigeria Gas "not unusual" – Mona Quartey", *Starr FM Online*, March 26, 2015. <http://m.starrfmonline.com/1.2360770>

⁴ Pascal Kafu Abotsi, "Dum-So is killing industry -IEA Report", *The Chronicle*, May 20, 2015. <http://thechronicle.com.gh/dum-so-is-killing-industry-iea-report/>

ההפגנה המסוקרת ביותר שנערכה עד כה כנגד אספקת החשמל הלא-סדירה נערכה במאי 2015 בבירה הגנאית אקרה. השחקנית הגנאית הידועה ייבון נלסון (Nelson) אירגנה את ההפגנה דרך חשבון הטוויטר שלה, כשהיא משתמשת ב"השטאג" #DumsorMustStop (hashtag). תוך זמן קצר הצליחה נלסון לגייס למטרה ידוענים נוספים, ביניהם הראפר סרקודי (Sarkodie), שהקליט עבור ההפגנה שיר מחאה שנקרא "דומסור" המשלב אלמנטים משיר של זמר המחאה הניגרי המנוח פלה קוטי (Kuti). לידוענים הצטרפו אלפי מפיגנים שצעדו עם מנורות נפט, לבושים בחולצות עם מסרים בגנות הדומסור ובבדים בצבע אדום, המאפיין את תנועת המחאה ההמונית הגנאית OccupyGhana.

בנוסף להפגנות, מסרים ביקורתיים מופצים באופן יומיומי ברשתות החברתיות השונות. בחודש אפריל 2015 החל לפעול עמוד הפייסבוק "דו"ח הדומסור" (The Dumsor Report) ובו אזרחים מעדכנים על הפסקות חשמל ו"לילות דיסקו" במקום מגוריהם, כאשר אספקת החשמל אינה סדירה והאור נדלק ונכבה לעתים תכופות. לאחרונה החל העמוד לפרסם את "טבלת ליגת הדומסור", המדרגת את 32 השכונות באקרה לפי אחוז השעות שנהנות מאספקת חשמל. למשל, בין ה-28 לאפריל ל-11 למאי, שלוש השכונות שנהנו מאספקת חשמל כמעט מלאה כוללות את אזור המשרדים הממשלתיים, בית הנשיא והשגרירויות הזרות. בתחתית הרשימה נמצאות שכונות שסובלות מכ-30 אחוזים בלבד של אספקת חשמל בתקופה הנבחנת.

מספר אפליקציות סלולאריות שפותחו בשנה האחרונה משלבות בתוכן את המונח "דומסור" ומיועדות להתמודדות עם בעיית החשמל בגאנה. חלקן נועדו להתריע על הפסקות חשמל יזומות ואחרות מאפשרות להשתמש בטלפון הסלולארי בתור פנס, תוך ניצול מזערי של חיי הסוללה, אולם הצורך להטעין את סוללות הטלפונים באופן יומי עדיין מהווה בעיה. על כן, לאחרונה מציף את רחובות הבירה הגנאית אקרה דגם טלפון נייד חדש בשם "בנק חשמל" (Power Bank), הקרוי באופן עממי "הפלאפון השחור הגדול". המכשיר עולה בין 25-38 דולרים וניתן להזין לתוכו שלושה כרטיסי סים (sim) שונים. פונקציה זו חשובה מאוד בגאנה, שכן לאור הפריסה הגיאוגרפית המוגבלת של הרשתות הסלולאריות ברחבי המדינה מרבית האנשים מחזיקים ביותר מכרטיס סים אחד, ובמספר מכשירים ניידים. מעבר לכך, סוללת "בנק החשמל" יכולה להטעין מכשירי טלפון ניידים אחרים, כך שהטלפון מהווה מאגר אספקת חשמל לשעת חירום. עדות נוספת להתאמתו של הטלפון החדש לשוק הגנאי היא האפשרות להיכנס דרכו, גם אם באופן איטי, לאפליקציות הפייסבוק ו-WhatsApp, להאזין באמצעותו לרדיו ולהשתמש בו בתור פנס.

השפעות הדומסור על הזירה הפוליטית

לנוכח המציאות היומיומית הקשה, אשר הפכה את השימוש במלה "דומסור" לשגורה בפי כל, רבים בחברה מפנים דברי ביקורת כלפי השלטון, ובראש ובראשונה כנגד הנשיא מהאמה. זרם החשמל הנקודתי שאפשר לצפות במשחקי נבחרת גאנה באליפות אפריקה לא השקיט את הביקורת כנגד מפלגת השלטון, "הקונגרס הלאומי הדמוקרטי" (NDC), שבראשה עומד הנשיא.

נהפוך הוא; רכש החשמל מחוף השנהב המחיש את ההתנהלות הקלוקלת של חברת החשמל בפרט וממשלת גאנה בכלל, שהוציאה מעל ל-8 מיליון דולר⁵ על השתתפות בטורניר, שעה שמיליוני אזרחים חיים בעלטה מעל למחצית משעות היום. לדעת הכתב הכלכלי של תחנת הרדיו המושמעת Kapital Radio, "כ-90 אחוז מתושבי קומאסי מצביעים באופן מסורתי למפלגה הפטריוטית החדשה (NPP), שכיום באופוזיציה, כך שמפלגת השלטון הנוכחית אינה רואה כל סיבה להשקיע בפיתוח העיר ולפתור בה את בעיית הדומסור".

הנשיא מהאמה אינו מתעלם מהביקורת הציבורית סביב הדומסור. שיחה שערך מהאמה עם גנאים בגרמניה בחודש יולי האחרון מעידה על חיבורו לשיח האזרחי, ובמהלכה ציין כי בגאנה הוא מכונה "מר דומסור".⁶ בנאומו השנתי לאומה בשלהי פברואר האחרון הוא הצביע על מקרים מהעבר בהם גאנה נתקלה במחסור בחשמל ונשיאיה תיקנו את המצב. מהאמה הבטיח בנאום לתקן את מה שהוא מכנה "אתגר החשמל" על ידי הוספת אלפי מגה וואט חשמל דרך בניית תחנות כוח חדשות. בנוסף, הצהיר כי גאנה תפחית מהסתמכותה על תחנות הכוח ההידרואלקטריות שלה, אשר תפוקתן בשנים האחרונות ירדה בכ-50 אחוזים עקב מחסור בגשמים, וכי בנוסף אליהן יוקמו תחנות כוח גיאותרמיות להפקת אנרגיה שמקורה מהאדמה. כחצי שנה לאחר הצהרות מהאמה, אישר הבנק העולמי באוגוסט כי ישקיע כ-700 מיליון דולר בפרויקט להפקת גז מחוף לחופי גאנה, שצפוי להפיק כ-1,000 מגה-וואט חשמל החל משנת 2018.⁷ בנוסף, נחתם הסכם בין המדינה לחברה תורכית להקמת מפעל שצפוי להפיק 370 מגה-וואט חשמל.

אלא שעבור רבים במדינה, מעשיו של מהאמה אינם מספקים, לאור הערפול סביב דרכי המימון של תכניותיו לפתרון המשבר. "הנשיא שתק בנוגע למצב הכלכלי של המדינה, הירידה בתל"ג והחוב הציבורי שתפח מ-9 מיליארד סדי (cedi) ב-2008 ל-76 מיליארד סדי כיום", נטען באחד מעיתוני המדינה כחלק מביקורת נוקבת על התנהלות מהאמה.⁸ התגובה הקיצונית ביותר עד כה נרשמה בסוף יולי, עת ניסה אזרח להתנקש בנשיא ובמשפחתו בכנסייה שבה הם נוהגים להתפלל, בנימוק כי הוא רוצה "להציל את גאנה ממהאמה".⁹ הוא נעצר ונידון ל-10 שנות מאסר.

⁵ "Gov't spent \$8m on AFCON 2015 – Mahama Ayariga", *Daily Guide Ghana*, February 11, 2015. <http://www.dailyguideghana.com/govt-spent-8m-on-afcon-2015-mahama-ayariga/>

⁶ Samuel K. Obour, "I've been named 'Mr Dumsor' in Ghana – Prez Mahama tells Ghanaians in Germany", *Graphic Online*, January 21, 2015. <http://graphic.com.gh/news/politics/37330-i-ve-been-named-mr-dumsor-in-ghana-prez-mahama-tells-ghanaians-in-germany.html/>

⁷ Ekow Dontoh, "World Bank \$700m Ghana gas pledge to spur biggest foreign direct investment in nation's history", *Mail and Guardian Africa*, July 31, 2015. <http://mgafrica.com/article/2015-07-31-world-bank-700-million-ghana-gas-pledge-to-spur-biggest-fdi#.Vbzu6vIkyx4.twitter>

⁸ Thomas Fosu Junior, "Mahama cried over dumsor attacks", *Daily Guide Ghana*, February 27, 2015. <http://www.dailyguideghana.com/mahama-cries-over-dumsor-attacks/>

⁹ "Killing Mahama will save Ghanaians from dumsor' - Gunman", *Accra24.com*, July 31, 2015. <http://www.accra24.com/2015/07/killing-mahama-will-save-ghanaians-from.html>

מפלגות האופוזיציה רואות בתקופה זו הזדמנות להרוויח הון פוליטי על חשבון מפלגת השלטון המתקשה לפתור את בעיות השעה במדינה, ובפרט את סוגיית הדומסור. ננה אקופו-אדו (Akufo-Addo), ראש מפלגת האופוזיציה הגדולה בגאנה, "המפלגה הפטריוטית החדשה" (NPP), גורס כי מאז תחילת משבר הדומסור ב-2012 המדינה הפסידה מעל למיליארד דולר. "כיום, אמן המשקיעים במדינה שלנו הוא בשפל של כל הזמנים", טוען אקופו-אדו לנוכח ההשלכות ההרסניות של הדומסור על החברה בכלל והתעשייה בפרט במדינה.¹⁰ ממדו באוומיה (Bawumia), בכיר נוסף ב-NPP, השווה את מפלגת השלטון לאלכוהוליסט שמאמין ב"שתייה חכמה", למרות הקטלניות של מנהג זה. "הממשלה אומרת שהיא לוקחת 'הלוואות חכמות'. אחד יכול לרעוד כשהוא חושב איך נראות 'הלוואות שאינן חכמות'" אמר באוומיה.¹¹ ביקורתו נובעת מההלוואה על סך 918 מיליון דולר שלקחה הממשלה מקרן המטבע העולמית באפריל,¹² אשר נועדה בין היתר לקדם יוזמות פיתוח הקשורות לבעיית החשמל.

הבחירות בגאנה ייערכו אמנם רק בדצמבר 2016, אך כבר עכשיו ברור כי סוגיית הדומסור תהיה מרכזית עד לסיום ספירת הקולות. העיתונאי קוסי פראט (Pratt) גורס כי "מהאמה יפסיד את בחירות 2016 אם הדומסור לא ייפתר".¹³ גם קינג גיימס, מנהל אקדמיית הספורט בקומאסי, מאמין כי מהאמה יפסיד, שכן "הוא נבחר רק עקב פטירתו המפתיעה של קודמו בתפקיד, ג'ון אטה מילס (Mills), ובבחירות שנערכו ב-2012 הוא ניצח עקב זיופי קולות רבים, כך שמרבית העם לא מעוניין בו".

לאור משבר אספקת החשמל יהיה מעניין לעקוב אחר ההתפתחויות במדינה לקראת הבחירות ולראות האם שינוי מפלגת השלטון הוא אכן הפיתרון לדומסור. בכל מקרה, גם אם בעיות החשמל ימשכו, עם מהאמה או בלעדיו, ניתן להניח שכשתיערך אליפות אפריקה הבאה בעוד פחות משנתיים, ישוב החשמל לזרום כסדרו ברחבי גאנה למשך מספר ימים, עד לשריקת הסיום.

איתמר דובינסקי הוא דוקטורנט במחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן-גוריון. מחקרו בוחן את פעילותן של אקדמיות לכדורגל בגאנה.

¹⁰ Will Arthur, "Nana Addo: Dumsor isn't a political weapon, it's about our survival", *Ghana Agent*, April 19, 2015. <http://ghanaagent.com/politics/item/3381-nana-addo-dumsor-isn-t-a-political-weapon-it-s-about-our-survival>

¹¹ A.R Gomda, "NDC Are Smart Drunkards; Owe \$100m for Dumsor", *Daily Guide Ghana*, March 25, 2015. <http://www.dailyguideghana.com/ndc-are-smart-drunkards-owe-100m-for-dumsor/>

¹² IMF Communications Department, Press Release No. 15/159, "IMF Approves US\$918 Million ECF Arrangement to Help Ghana Boost Growth, Jobs and Stability", *International Monetary Fund*, April 3, 2015. <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2015/pr15159.htm>

¹³ Peace FM Online, "Mahama will lose if 'Dumsor' is not solved", *Modern Ghana Web*, January 12, 2015. <https://www.modernghana.com/news/591617/1/mahama-will-lose-2016-if-dumsor-is-not-solved.html>